

3. Сенат Олий Мажлиси Ўзбекистанга на пленарном заседании 4 августа 2022г.,
выступление сенатора Дилорам Ташмухамедова
<https://www.gazeta.uz/ru/2022/08/04/complications/>

4. Данные Всемирной Организации Здравоохранения
<https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/health-workforce>

5. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 01.04.2017 г. № ПП-2863

6. Доклад Всемирного Банка «На пути к процветающему и инклюзивному будущему», апрель 2022 год

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099242105192220964/pdf/IDU0758ddc1d080600405008fee0f9bb83305e7d.pdf>

7. Конституция Республики Узбекистан от 01.05.2023 // <https://lex.uz>

8. Холбаева С., Холбаев Н. (2022). ИНКЛЮЗИВНОСТЬ КАК ГЛАВНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА. Экономика и образование, 23 (2), 94–101. https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss2/a437

АҲОЛИ ФАРОВОНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ИНСОН КАПИТАЛИНИНГ АҲАМИЯТИ

Хужанов Зафар Бектемирович
СамДУ таянч докторанти

Инсон капитали тушунчаси ижтимоий-иқтисодий категория сифатида ХХ асрнинг 60-йилларида муомалага киритилган. Жамият турмуши ва иқтисодиётда инсон капитали тушунчасининг оммалашуви етакчи ривожланган давлатларда тадқиқотларнинг авж олишига олиб келди. Инсон капитали назариясига кўра, одамлар билим олиш, иш кўникмаларини ўрганиш, тажриба орттириш, пунктуаллик ва ҳалоллик каби фазилатларга эга бўлиш ва бошқа йўллар билан малакага эга бўлиш учун таълимга, соғлигига маблағ сарфлайди. Ушбу инвестициялар меҳнат унумдорлигини ошириши ва шу билан ишчиларнинг юқори даромад олишини таъминлайди.

Инсон капитали концепцияси илк бор Адам Смит томонидан “Халқлар бойлигининг моҳияти ва сабаблари хусусидаги тадқиқотлар” асарида халқларнинг бойлиги асосан ишчилар сони ва улар кўникмасининг сифати билан белгиланишини кўрсатган. Алфред Маршалл инсон капиталига узоқ муддатли инвестициялар самараси сифатида қараб бу жараёнда инсоннинг ролини таҳлил қилган. Ж.Кендрик инсон капитали қаторига умумий таълим ва махсус тайёргарлик учун, соғлиқни сақлаш ва иш кучи ҳаракатланиши ҳаражатларни киритади[1].

Америкалик иқтисодчи олим - Теодор Шульц инсон капитали назариясининг асосларини ишлаб чиқди. У инсон капиталига «... – шахснинг ўзи ва умуман, жамиятнинг кўп сонли эҳтиёжларини қоплашга хизмат қиладиган билими, қобилияти ва кўникмалари йиғиндисидир» - деб таъриф беради [2]. Т.Шульцнинг фикрича, инсонга инвестиция киритишнинг асосий натижалари одамларда меҳнат қобилиятининг

ортиши, уларнинг жамиятда самарали бунёдкорлик фаолиятини амалга ошириши, саломат бўлиши ва ҳоказоларда ўз ифодасини топади.

Инсон капитали назариётчиларидан бири Г.Беккер фикрича “инсон капиталини - шахсларнинг ўз меҳнат вазифаларини бажаришда самарали бўлишига имкон берадиган ва шу тариқа иш ҳақи ва бошқа турдаги компенсация ёки имтиёزلарни қопланиши учун иқтисодий асосни таъминлайдиган билим, кўникма ва қобилиятларини англатади” [3]. Бунда у ходимларни махсус ўқитиш, уларда махсус билим ва кўникмалар ҳосил қилишга алоҳида аҳамият берган. С.Фишер инсон капиталини “...-инсонда мужассамлашган даромад келтириш қобилияти мезонидир. Инсон капитали туғма қобилият ва истеъдод, шунингдек олинган таълим ва малакадан иборат” [4] - деб кўрсатади.

Дастлабки пайтда инсон капитали деганда одамларнинг меҳнатга бўлган қобилияти – таълим ва касб кўникмаларига инвестициялар жамланмаси тушунилган. Кейинчалик инсон капитали тушунчаси жиддий равишда кенгайди. Жаҳон банки экспертлари томонидан амалга оширилган энг сўнги ҳисоб-китобларда инсон капиталига истеъмол ҳаражатлари – оилаларнинг овқатланиши, кийим-кечак, турар жой, таълим, соғлиқни сақлаш, маданиятга ва ҳоказоларга сарфлари, шунингдек давлатнинг бу мақсадлар учун ҳаражатлари киритилган [5].

Профессор Қ.Х.Абдурахмоновнинг фикрича, “Инсон капиталини аҳамияти табиий ресурслар, моддий бойлик ва воситаларга қараганда юқорироқдир” [6]. Шунинг учун инсон капитали иқтисодий ўсиш ва самарадорликнинг асосий омилидир. Ҳозирги даврда инсон капитали интеллектуал ва бошқарув меҳнатини, яшаш ва меҳнат фаолияти муҳитини қамраб оладиган иқтисодиётни, жамият ва оилани ривожлантиришнинг интенсив ишлаб чиқариш омилидир. Бу инсон капиталини ривожлантиришнинг ишлаб чиқарувчи омили сифатида самарали ва оқилона амал этишини таъминлайди. С.Алкире инсон капитали ёки қобилияти одамларга жамиятда яхши фаолият юритиш учун зарур бўлган кўникма ёки қобилиятни таъминлашини таъкидлайди. Инсон қобилиятининг етишмаслиги одамни ишини йўқотиш, касаллик ёки оиладаги ўзгаришлар каби зарарли ҳодисаларга дуч келганда иқтисодий жиҳатдан заифроқ ҳолатга келтиради.[7] Инсон капиталининг юқори сифатига эга бўлган шахслар меҳнат бозорида яхши натижаларга эришадилар.

БМТнинг Тараққиёт Дастури экспертлари томонидан 1990 йилдан бошлаб “Инсон тараққиёти” индекси ҳар йили турли мамлакатларда турмуш даражаси, саводхонлик, таълим, умр кўриш давомийлиги каби инсоннинг асосий хусусиятларини ўлчаш ва таққослаш учун ҳар йили ҳисоблаб чиқилади. У турли мамлакатлар ва минтақалар турмуш даражаси ўртасидаги умумий фарқларни аниқлашда стандарт ва восита вазифасини ўтайди.

Учта асосий йўналиши бўйича узоқ умр кўриш ва соғлом ҳаёт, билимга эга бўлиш ва муносиб турмуш даражаси билан ўлчанадиган инсон тараққиёти индекси бўйича Ўзбекистоннинг 2021 йилдаги кўрсаткичи 0,727 ни ташкил этди ҳамда мамлакатимиз инсон тараққиёти бўйича юқори тоифага кириб, 191 мамлакат ичида 101-ўринни эгаллади. 2000-2021-йилларда Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичи 0,599 дан 0,727 гача, яъни 20,8 фоизга ўсди. 1990-2019 йилларда Ўзбекистонда туғилишда кутилаётган умр кўриш давомийлиги 5,2 йилга, ўртача таълим йиллари 2,7 йилга ва кутилаётган ўқиш йиллари 0,8 йилга ошган. Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот 1990-2019 йилларда қарийб 115,6 фоизга ошган.[8]

Инсон капитали одамларнинг бутун умри давомида тўплайдиган, жамиятнинг самарали аъзоси сифатида ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш имконини берувчи билим, кўникма ва саломатликдан иборат. Инсон капиталини ривожлантириш орқали инклюзив жамиятлар яратишимиз ва камбағалликка барҳам беришимиз мумкин. Бу одамларга овқатланиш, соғлиқни сақлаш, сифатли таълим, иш ўринлари ва кўникмалар орқали сармоя киритишни талаб қилади. Инсон капитали иқтисодий ўсиш ва камбағалликни камайтиришда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Инсон капиталининг тўпланиши меҳнат унумдорлигини оширади, капиталнинг даромадлигини оширади ва иқтисодий ўсишни янада барқарор қилади, бу эса, ўз навбатида, камбағалликни қисқартиришни қўллаб қувватлайди.

Инсон капитали назариясига мувофиқ, инсон капиталининг тўпланиши энг асосийлари таълим олиш ҳамда касбий тайёргарлик давомида қобилиятларни ривожлантириш асосида капитални тўплашдир. Одатда бу қатордан оиладаги тарбия ҳам ўрин олади. Камбағалликни бартараф этишда таълимнинг муҳим рол ўрганади. Таълим ва соғлиқни сақлаш каби инсон капиталини тўплашга қаратилган омилар, даромадлар тенгсизлиги йўқотиш ва иқтисодий ўсишни таъминлаш орқали камбағалликни қисқартиришда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кендрик Дж. *Совокупный капитал США и его функционирование.* – М.: Прогресс, 1976. - С.113.
2. Курганский С.А. *Введение в теорию человеческого капитала.* - СПб.: ГУЭФ, 1999. - 60 С.;
3. Becker, G. S. (1993). *Human Capital (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press*
4. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. *Экономическая теория.* — М., Юнити, 2002. - С. 21.
5. Абдурахмонов Қ.Х. *Меҳнат иқтисодиёти.* –Т.: Меҳнат, 2009. - Б.182.
6. *Инсон тараққиёти. Дарслик Қ.Х.Абдурахмонов таҳрири остида.* – Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 77 б.
7. Alkire, S. (2007). *Choosing dimensions: The capability approach and multidimensional poverty.* CPRC Working Paper, 88, 1-25
8. UNDP. *Human Development Report 2021.* <http://hdr.undp.org/en/data>